

Wat moet 'sociale opvoeding' opleveren?

Sociale competentie? Een complexe zaak!

De mens is een sociaal wezen bij uitstek. Documentaires over de primaten, onze voorgangers, maken dat al duidelijk: 'veroordeeld' als ze zijn om in groep te leven, zijn ze voor de bevrediging van hun basisbehoeften uiterst afhankelijk van het succesvol met anderen kunnen omgaan. Dag na dag een stressvol gebeuren, zo blijkt, vooral voor die individuen die er niet in slagen hun positie veilig te stellen.

Wie onder aan de ladder komt te staan, leeft minder lang dan de anderen. Die levensnoodzakelijke aanvaarding door de groep hangt nauw samen met sociale competentie. Sommigen vermoeden zelfs

dat (in de wordingsgeschiedenis van de mens) de ontwikkeling van de hersenen tot de omvang en complexiteit die we bij de homo sapiens vinden, ten dele de vrucht is van die ononderbroken uitdaging om een plaats in de groep te veroveren, erbij te horen, bescherming en geborgenheid te vinden en ... anderen zo ver te krijgen dat ze de luizen uit je pels plukken op plaatsen waar je zelf niet bij kunt! Je weg vinden in het kluwen van sociale relaties lijkt daardoor een stuk meer 'geestige Kraft' te vereisen dan het vinden van voedsel en het achtervolgen van een prooi.

Kijken we naar de mens vandaag, dan zien we die conclusie bevestigd. Het is makkelijker kinderen bv. te leren lezen en schrijven dan hun sociaal-emotionele ontwikkeling goed te doen verlopen. In een samenleving die er ondertussen niet eenvoudiger op is geworden, is succes verre van gegarandeerd.

Naar een eigentijdse aanpak

In de traditionele opvoedingsaanpak investeerde men veel in het aanbrengen van omgangsvormen (groeten, danken, beleefd eten ...) en in een positieve sociale ingesteldheid. Niet zelden hoorde daar een moraliserende ondertoon bij, met als rode draad het 'lief zijn voor elkaar'. Zo lezen we in agenda's van leerkrachten bij de doelen: "We beleven vreugde aan het samenzijn met vriendjes", of: "We houden zoveel van elkaar, daarom zijn we blij als iedereen aanwezig is", of nog: "We zullen in ons klasje als goede vriendjes samen spelen en leren". Het was zeer gebruikelijk om kinderen die elkaar in de haren zaten het conflict ter plekke met een zoen te doen bijleggen.

In de aanvangsjaren van het ErvaringsGericht Onderwijs hebben we die benadering bekritiseerd. We kregen daarvoor veel tegenwind: waren we dan misschien voorstanders van een opvoeding die egoïstische, eerbiedloze, vernielzuchtige, agressieve, kortom volkomen asociale wezens voortbrengt? Wel in tegendeel! We vonden juist dat de traditionele aanpak zijn doel voorbijschoot en heel wat ongewenste neveneffecten sorteerde. We verwierpen, in de lijn van de emancipatiebeweging, onechtheid, het afdwingen van uitingen van gevoelens – dankbaarheid – die er niet echt waren, het verdringen van zogenaamd ‘negatieve’ belevingen. Ondertussen is het tij gekeerd. De huidige generaties accepteren de betutteling niet langer die met moraliserende tussenkomsten samengaat. Nu we de traditionele, vervreemdende aanpak achter ons hebben gelaten, is het zoeken naar manieren om de sociaal-emotionele ontwikkeling wel met succes te doen verlopen. Misschien heeft dat zoeken er ondertussen wel toe geleid dat een generatie kinderen in de post-68 periode, wat sociale opvoeding betreft, enigszins in een vacuüm is grootgebracht. We moeten inderdaad erkennen dat sociale ontwikkeling niet vanzelf verloopt, hoe sterk je geloof in de positieve groeikracht van mensen ook is.

Het doel van ‘sociale opvoeding’

Een groot deel van een mensenleven bestaat uit ‘omgaan met anderen’. Wie zich buiten het ‘sociale verkeer’ plaatst en alleen relaties heeft met de wereld van ‘de dingen’, mist zoveel dat we ons een dergelijke toestand nauwelijks kunnen voorstellen. We zijn op elkaar aangewezen. Voor materiële zaken, voor warmte en affectie, voor erkenning en waardering, om kennis en inzicht te verwerven en om zin te geven aan ons bestaan. Finaal geldt dat ook voor het ontwikkelen van een eigen persoonlijkheid, een identiteit.

Op welke manier we het ook aanpakken, de opdracht is mensen zo toe te rusten dat ze in staat zijn bevredigende relaties met anderen te ontwikkelen; dat ze door hun manier van omgaan een vlot ‘sociaal verkeer’ mogelijk maken, ontmoetingen en uitwisselingen bevorderen, conflicten niet laten ontaarden in uitzichtloze situaties, het klimaat niet laten verzuren. Kortom: dat ze door hun gedrag bijdragen tot de dynamiek en vitaliteit van een gezonde samenleving en tot ieders welzijn. Werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling heeft tot doel van jongs af tot die omgangwijze bij te dragen. Daarin onderscheiden we drie speerpunten: (1) een gave emotionele ontwikkeling (het fundament), (2) inzicht in psychosociale fenomenen en sociale vaardigheden (de competentie) en (3) een positieve waardeoriëntatie (de basisattitude verbondenheid).

1. Een gezonde emotionele basis

Een verstoord emotioneel leven gaat gepaard met onrust, angst, zich bedreigd voelen en maakt dat de voorwaarde voor het inzetten van de sociale competentie

Irrationeel gedrag in het sociale verkeer

- bij zichzelf niet of met uitstel gevoelens onderkennen als beledigd of boos zijn en het moeilijk hebben met het uiten van die gevoelens;
- zich onzeker voelen waar meer mensen samen zijn, geremd zijn om in een groep te spreken, dichtklappen en stuntelen als men wordt aangesproken;
- steeds de beste willen zijn, niet kunnen verdragen dat anderen succes hebben, op een oncontroleerbare manier jaloers zijn;
- op een rationele, koele manier door het leven gaan, geen gevoelens in zichzelf toelaten en die in anderen niet erkennen, geen warmte of affectie kunnen uiten;
- in aanwezigheid van personen met gezag (politieagent, directeur, dokter...) vlug uit zijn lood geslagen zijn, zich (onwillekeurig) onderdanig en conformistisch gedragen;
- zich zonder reden schuldig voelen, door gevoelens van medelijden overspoeld worden bij contact met andersvaliden;
- zich vlug bedreigd voelen, niet tegen de minste kritiek kunnen, anderen wantrouwen, klaar staan met verwijten, kwetsbaarheid tonen door woede-uitbarstingen.

onvervuld blijft: men wendt zich niet naar de sociale realiteit, laat die niet spreken, maar weert ze af of vervormt ze. Als we ons goed voelen, staan we ook open voor onze omgeving en komt er veel energie vrij die we spontaan voor het aangaan van interacties aanwenden.

In procenten is het moeilijk uit te drukken, maar een gigantisch deel van de storingen in het 'sociale verkeer' moeten we op rekening schrijven van het ontbreken van een gave emotionele basis bij mensen, uiteindelijk van het niet verbonden zijn met ... zichzelf.

Bewijskracht daarvoor vinden we in zovele menselijke drama's: stukgelopen gezinsrelaties, delinquent gedrag, het grote aantal zelfdodingen ... Maar dat is slechts het topje van de ijsberg. De vraag is of er wel iemand vrij is van irrationele gevoelspatronen die het handelen komen vertroebelen, die blind maken, de realiteit vervormen, een wig drijven tussen ons en de andere. Irrationele omgangswijzen belemmeren een vlotte communicatie tussen mensen. Ze liggen aan de basis van problemen in de werkring of in het gezin. Ze maken een 'vredevol' samenleven altijd moeilijk en soms onmogelijk.

2. Sociale competentie

Met de tweede speerpunt zitten we bij de kern van sociale ontwikkeling: het geheel van competenties en disposities waarmee men 'uitgerust' moet zijn om aan het sociale

verkeer deel te nemen. We kunnen hier de vergelijking maken met beeldhouwers die met hun materiaal moeten leren omgaan, met de steen, het marmer vertrouwd moeten raken. Door oefening leren ze de eigenschappen van het gesteente kennen, ontdekken ze hoe die materie zich gedraagt. Ze leren zich in die grondstof te verplaatsen, ze worden er één mee en weten hoe ze de beitel moeten hanteren opdat de steen niet splijt of splintert. Bij sociale competentie gaat het net zo, alleen is de materie hier de psychische realiteit, wat zich in je eigen innerlijk en dat van anderen afspeelt.

Brengen we de inzichten omtrent sociale competentie bij elkaar, dan komen we uit bij het volgende schema, met daarin de 'rolneming' als kern, het kunnen interpreteren van situaties en voorspellen van gedrag als competentie, en als bekroning de eigenlijke vaardigheid om met succes op de ander in te spelen.

Rolneming

De competentie om zich in mensen te verplaatsen, zich een voorstelling te maken van wat in anderen (en zichzelf) omgaat, van wat hen 'bezielt', noemen we 'rolneming'. Ze vormt de basis voor een succesvolle omgang met anderen. Rolneming is inleving. Het gaat dus niet om abstract denkwerk. Het is geen kwestie van 'logisch' uit wat je ziet afleiden dat iemand dit of dat gevoel heeft. Rolneming heeft met de intuïtieve intelligentie te maken: je schakelt je eigen ervaringsstroom in om gewaar te worden wat die ander beleeft. Of beter: je dupliceert in je eigen ervaringsstroom wat zich in de ervaringsstroom van de ander afspeelt. Je maakt een deel van je stroom vrij om daarin de ander te worden. In een proces van rolneming neem je het perspectief van de ander in: je voelt wat hij voelt, beleeft zijn verlangens en noden, ziet, hoort, proeft hetzelfde als hij, neemt de wereld waar zoals hij, komt in zijn gedachten en kijk op de dingen ...

Affectieve rolneming

Zich in *gevoelens* verplaatsen, houdt in dat men zich kan inleven in hoe een persoon een situatie gevoelsmatig ervaart, in wat een gegeven context hem of haar (emotioneel) doet. Die beleving kun je om te beginnen van zijn mimiek en lichaamshouding aflezen. Het woord 'aflezen' is hier echt op zijn plaats. Lichaamstaal moet

je leren lezen, net als letters. In uitdrukkingen van mensen zijn er oneindig veel schakeringen. We illustreren dat 'aflezen' van gezichten met vijf prenten uit het 'Huis vol Gevoelens en Axen'. Wie is in paniek, blij/ontroerd, bang/machteloos, jaloers, wie geniet van bang-zijn (griezelen)?

Wat je bij een ander ziet, is natuurlijk niet de enige bron om je in te leven. Elke informatie die de andere persoon geeft of die anderen je over een persoon geven, bevat elementen die je inleving kunnen voeden. Hoor je dat iemand de lotto gewonnen heeft, te horen heeft gekregen dat de diagnose 'kanker' luidt, morgen op vakantie vertrekt naar een Grieks eiland ... dan kun je je wel een bepaalde voorstelling maken van zijn gemoedstoestand.

Conatieve rolname

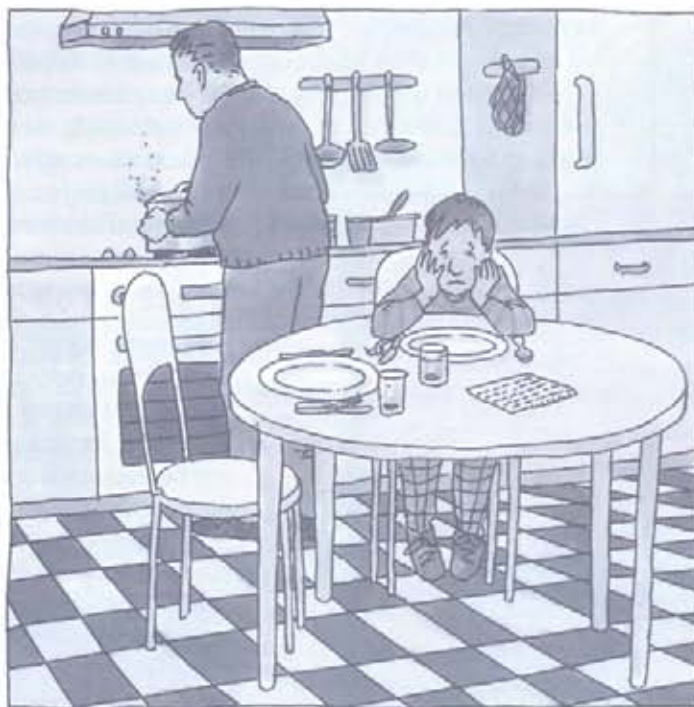
Dan is er de competentie om zich te verplaatsen in de intenties van anderen, in wat anderen willen, wat ze belangrijk vinden. In deze vorm van empathie heb je voeling met de behoeften, drijfveren, motieven van mensen. Deze vorm van rolname heb je heel hard nodig: wil je iemand tot andere gedachten brengen, iemands aandacht gaande houden, voor iets promotie maken, iemand blij maken met een geschenk, van anderen iets gedaan krijgen, ze tot iets bewegen ... dan moet je wel weten hoe je ze kunt aanspreken, waarvoor ze te motiveren zijn, wat hen interesseert, welke energie bij hen voorhanden is om ingezet te worden.

Cognitieve rolname

Terwijl ik het gras aan het maaien ben – de grasmachine maakt een oorverdovend lawaai – staat Johan aan de rand van het perk, zo'n tien meter van mij verwijderd, en doet me zonder te roepen een lange uitleg over zijn konijn (zo blijkt later, natuurlijk, als ik de grasmaaier heb uitgezet).

Een derde soort van empathie of rolname houdt in dat men zich een voorstelling kan maken van hoe anderen een situatie waarnemen (wat zij zien, horen, gewaarworden ...) en welke gedachten er door hun hoofd gaan. Zo ontgaat het Johan dat ik hem doorheen het motorlawaai onmogelijk kan horen. Hij hoort zichzelf duidelijk praten en denkt dat het aan mijn kant ook zo is. Hij kan mijn standpunt niet innemen. Je een voorstelling maken van percepties en cognities is een stuk moeilijker dan de vorige twee inlevingsvormen. Op het vlak van de waar-

neming (percepties) betekent empathie bijvoorbeeld dat je erin slaagt de muziek die speelt niet met jouw oren te beluisteren, maar de klanken in je hoofd te reproduceren zoals die door iemand anders (een baby, kleuter, jongere) worden 'gehoord'.

Interpreteren en voorspellen

De verschillende vormen van rolname staan zelden op zich, maar worden ingezet bij het begrijpen en voorspellen van de ketens van handelingen en interacties die we bij anderen kunnen observeren en waarin we soms zelf actief betrokken zijn. Hier moet je de samenhang tussen een hele reeks componenten kunnen zien: (1) de percepties en cognities, (2) de gevoelens, (3) de motieven en intenties, (4) de interacties (gedragingen), (5) de sociaal-culturele context en (6) de individuele patronen. Wat er allemaal bij het interpreteren van sociale situaties komt kijken, wordt duidelijk als we op een rij zetten wat er zich kan afspelen in het hoofd van iemand die naar deze prent kijkt.

Ik merk meteen aan de uitdrukking van de jongen dat de situatie pijnlijk is, hij kijkt ongelukkig [affectieve rolname]. Ik voel met hem mee. Vanuit dat gegeven herken ik in het gelaat van de man iets van 'sip kijken'. Dat kleine streepje van nog geen millimeter lang dat zijn mond voorstelt, suggereert dat. Zonder dat ik er erg in heb, interpreteer ik het beeld door de bril van de samenleving waarvan ik deel uitmaak: ik acht het heel waarschijnlijk dat het om een vader en zoon gaat, ik vind het misschien vreemd dat de man aan het koken is en verwacht toch minstens een derde bord (van de moeder) op de tafel [context en cultuur]. Wat er aan de hand is, leid ik verder af uit die brief die daar op tafel ligt: ik weet dat een afscheidsbrief een van de manieren is waarop mensen anderen verlaten [kennis van sociale gedragingen en omgangsvormen]. Ik weet ook dat het niet zo uitzonderlijk is dat mensen uit elkaar gaan [cultureel gegeven]. Het is dan ook waarschijnlijk deze informatie (de brief en de gedachte aan de persoon die ze missen) [cognitieve rolname] die beide personen emotioneel bezighoudt.

Maar het kan natuurlijk ook zijn dat dit een eenoudergezin is en dat de brief op de tafel een overlijdensbericht is

...

Sociale competentie

is gebaseerd op het voeling hebben met de eigen belevingen én het zich in anderen kunnen verplaatsen: in hun gevoelens, in hun motieven en intenties en in hun waarnemingen en gedachten. Dat maakt het mogelijk om interacties tussen mensen in allerlei situaties (intuïtief) te begrijpen en gedragingen te voorspellen, rekening houdend met de specifieke sociale en culturele context. Om succesvol met anderen om te gaan, moet je over een breed gedragsrepertorium beschikken (Hoe vraag je hulp, hoe druk je affectie uit, hoe maak je duidelijk wat je niet wilt ...?) en goed aanvoelen wat in een bepaalde situatie de meest effectieve tussenkomst is.

Bij de bespreking van deze prent (in de klas bijvoorbeeld) kan ook het besef naar boven komen dat er grote verschillen zijn in de manier waarop mensen dingen beleven. Mauritz kan helemaal ondersteboven zijn van het verhaal, terwijl Frauke zich wel inleeft, maar zich niet overrompeld voelt. Dat is dan typisch Frauke: van uit haar meer opgeruimde natuur en weerbaarheid of door de volwassen manier waarop alles bij haar thuis is verlopen, heeft zij de scheiding beter weten te verwerken [inzicht in individuele patronen].

Inspelen op de ander

Hier moet je vanuit een inzicht in de situatie en een aanvoelen van de ander(en) tussenkomsten doen die effectief zijn. Hier zitten we op het niveau van de output: het moment waarop je handelt, een gedrag stelt. Dáár gebeurt het dus en zien we pas echt of iemand sociaal competent is. Om ook hier te slagen, ben je afhankelijk van het repertorium van tussenkomsten waarover je beschikt, de omgangsvormen die je in een situatie kunt inzetten. Dat 'arsenaal' vind je niet zelf uit, maar wordt je in beginsel door de cultuur aangereikt. Het gaat om de fysieke afstand die je naargelang van de situatie bewaart, hoe je iemand begroet (afhankelijk van hoe goed je hem kent), hoe je iemand toont dat je van hem houdt, hoe je je kleedt en hoe je je medeleven uit als iemand een verlieservaring heeft gehad, op welke manier je een gesprek kunt doen vloten ... Terwijl mogelijke gedragsalternatieven in je opkomen, ben je ook al bezig om je een haarscherpe voorspelling te maken van hoe de ander op je tussenkomst zal reageren, wat hij zal voelen, denken, doen. Dat gebeurt meestal allemaal intuïtief, impliciet en in een flits. Maar soms zul je er vooraf over nadenken. Als je je baas moet gaan vertellen dat je ontslag neemt, zul je die boodschap waarschijnlijk niet ter plekke improviseren. Deze fase van het eigenlijke sociale gedrag omvat alle eerder vermelde deelcompetenties. Als die goed zitten, krijg je hier als resultaat: effectief sociaal gedrag en – en als je dat wilt – tactvolle omgang als ultiem teken van een aangescherpte gevoeligheid voor wat zich 'aan de overzijde' afspeelt.

3. Verbondenheid

Zitten we goed met het emotionele en op het vlak van de competentie, dan is het werk nog niet af. Een emotioneel evenwichtig kind dat over de nodige (sociale) inzichten en vaardigheden beschikt, zal die niet per se ten goede aanwenden. Zelfs de ontwikkeling van sociale competentie, empathie, het zich in anderen kunnen verplaatsen ... is géén garantie voor positieve omgang met anderen. Je kunt die sociale vaardigheden immers evengoed inzetten om op een perfide manier macht uit te oefenen, anderen op hun zwakke plek te nemen, ze gewiekst tot dingen te bewegen die niet goed voor ze zijn ... Wat we dus nog nodig hebben, is een positieve waardeoriëntatie. Hoe zorgen we er met andere woorden voor dat kinderen zich ook echt 'sociaal' willen gedragen? Hoe brengen we ze ertoe bewust te kiezen voor de waarde van de 'positieve omgang' met elkaar en met de wereld? Daarmee bevinden we ons in de kern van de persoon: het is het hart, het 'programma' dat bepaalt wat iemand belangrijk vindt en wat niet, wat voor iemand telt en wat niet van tel is, wat je nastreeft en wat je onverschillig laat, wat de doorslag geeft en wat je zonder verpinken negeert, waar je voor gaat en wat je niet zal raken.

Waardeopvoeding hoeft niet over het pad van onaangename gewaarwordingen te lopen, hoeft niet verbonden te zijn met gevoelens van angst, schuld en schaamte. Sociale opvoeding hoeft niet noodzakelijk iets frustrerends te zijn, is niet 'tegen jezelf ingaan'. Anouk Depuydt wijst een andere weg aan om uit te drukken wat we met waardeopvoeding moeten bereiken. 'Verbondenheid' is bij haar het sleutelwoord. Beknopter en fundamenteeler kan het niet: Zorg ervoor dat een mens zich verbonden voelt met vijf wezenlijke gegevenheden: (1) zichzelf, (2) de anderen, (3) de samenleving, (4) de materiële wereld, (5) de natuur en het levensgeheel. Ethisch verantwoord gedrag, respectvolle omgang vloeit daar vanzelf uit voort.

4. Sociale competentie helpen ontwikkelen

Uit de inzichten over sociale competentie en wat erbij komt kijken, distilleren we vijf richtlijnen voor de praktijk.

1 *Heb aandacht voor wie het emotioneel moeilijk heeft.*
Wie niet goed in zijn vel zit en helemaal door emotionele problemen in beslag wordt genomen, kan niet ten volle deelnemen aan het sociale verkeer. Sommige kinderen lijden in stilte, anderen zitten boordevol oncontroleerbare agressie. Zo'n toestand mogen we niet laten aanslepen. Met een systematische blik op 'welbevinden' – liefst als deel van het leerlingvolgsysteem – kunnen we de kinderen die het niet goed maken op het spoor komen. Dan is de boodschap: proberen te begrijpen wat er aan de hand is. Hoe dat in zijn werk gaat en welke interventies uitzicht bieden op verbetering, hebben we in meerdere publicaties beschreven. Fundamenteel draait het rond het uitnodigen tot communicatie en expressie: ervoor zorgen dat kinderen van hun hart geen moordkuil hoeven te maken, dat ze wat pijn doet niet opkroppen, maar kunnen delen met iemand die het gevoel begrijpt en aanvaardt. Wat onze tussenkomsten ook zijn, ze moeten erin resulteren dat een kind het contact met zichzelf herstelt, vrij is van innerlijke spanningen, opnieuw zelfvertrouwen heeft en vitaliteit uitstraalt, zich openstelt voor de omgeving en daardoor weer aansluiting kan vinden met de anderen. Dat is de stevige basis waarop sociale competentie geënt kan worden.

2 *Help 'gevoelens' te herkennen en te onderscheiden.*
Van het geheel van deelvaardigheden en inzichten waaruit 'sociale competentie' is opgebouwd, vormen gevoelens een uiterst geschikte ingang om aan de ontwikkeling van die competentie te werken. Dat blijkt uit de vele ervaringen met de 'Doos vol Gevoelens' en het 'Huis vol Gevoelens en Axen'.
Waarschijnlijk omdat gevoelens zo'n bepalende rol vervullen: de meeste dingen doen ons wel iets en van die beleving gaat een sturende kracht uit. We doen verder of laten iets links liggen. Gevoelens zitten heel de tijd in ons te werken – ook al is dat meestal op de achtergrond. Die affectieve rolneming is daarom vaak de sleutel tot het begrijpen van anderen.
Rond gevoelens werken, heeft tot doel het aanvoelen van de onvoorstelbare diversiteit aan emoties, met hun eindeloze schakeringen, aan te scherpen. Dat doen we door bij gevoelens stil te staan en erover te praten; door kinderen uit te nodigen om te beschrijven wat ze vanbinnen voelen en welke gevoelens ze in anderen waarnemen; door woordenschat aan te reiken en haarfijn het onder-

scheid te helpen maken tussen bijvoorbeeld 'verontwaardigd' en 'verbolgen', 'ontgoocheld' en 'teleurgesteld'. De 21 gevoelens uit het 'Huis' geven al een idee van die nuances. Greep krijgen op de gevoelswereld kunnen we ook bevorderen door veel kansen tot expressie te bieden. In poëzie, in schilderen en boetseren, in beweging en in drama ... leren kinderen hun eigen klankbord bespelen. Terwijl ze het geschikte woord, de geschikte vorm, compositie en kleur zoeken, het juiste gebaar en de raakste beweging, de gepaste intonatie proberen te vinden, zijn ze bezig een gevoel in zich 'af te lijnen' en te herkennen. Zo brengen ze hun mentale vermogen tot de graad van verfijning die voor een succesvolle sociale omgang onontbeerlijk is.

3 *Help kinderen interacties te interpreteren.*
Sociale interacties vormen een kluwen. Wat zich afspeelt in een keten van acties en reacties die nauwelijks een minuut in beslag neemt, valt nooit helemaal in woorden te vatten. Daarmee vergeleken is het uitleggen van de waterkringloop in een les WO *peanuts*. We moeten dus vaker de reflex hebben om situaties die zich aandienen samen met de kinderen aan een beschouwing te onderwerpen. Dat kunnen passages in een boek zijn, eigen verhalen, maar vooral dagdagelijkse voorvallen, al dan niet conflictueus van aard. Elk van die situaties zit boordevol kansen om over gevoelens en gedragingen van gedachten te wisselen, kinderen intenser te laten ervaren wat zich

in mensen en tussen mensen afspeelt en ze daarover aan het denken te zetten.
Een goed kader voor zo'n analyse wordt ons geboden door Nand Cuvelier, die met de bejegeningscyclus aangeeft dat je je kunt afvragen (1) wat iemand van een gegeven situatie maakt (wat hij/zij ziet, denkt ...), (2) welk gevoel dat teweegbrengt, (3) hoe daar een bepaald gedrag op volgt en (4) wat het effect van dat gedrag op anderen is (wat ziet of denkt die, voelt die enz.). Met zo'n kijkwijzer ga je bijvoorbeeld inzien dat een gevoel en een gedrag soms het gevolg zijn van een 'verkeerde' waarneming of interpretatie. Ander goud dat in zo'n analyse te ontginnen valt, is de ervaring dat een zelfde situatie meestal niet door iedereen op dezelfde manier wordt geïnterpreteerd en beleefd. Inzicht in die diversiteit maakt je gaandeweg toleranter, minder voortvarend, bescheidener, begrijpender, meer aarzelend in je beoordeling.
De cyclus helpt ook om je zeer bewust te worden van de impact van je gedrag. Een cyclus eindigt namelijk niet met dat gedrag. Je gedrag zet een nieuwe cyclus in gang die je nu eens vanuit de andere kant moet volgen: Jana kiest er vandaag voor om niet met Seppe aan de projectopdracht te werken. Wat denkt Seppe daarvan, hoe voelt hij zich daarbij en wat doet hij vervolgens? Dat is pas echt het perspectief van de ander innemen!

Zo is er Steve. Hij kan zich niet voorstellen dat anderen ook recht hebben op de klasruimte, op het speelgoed en op de aandacht van de leerkracht. Hij ziet het verband niet tussen zijn eigen gedrag en de onaangename reacties van anderen. Hij weet niet hoe hij het aan boord moet leggen om belangenconflicten op te lossen. Zelfs wanneer hij gemeente affectie toont, levert dat niet het beoogde effect op: een goedbedoelde knuffel is voor de anderen vaak een pijnlijke omknelling. Het is alsof Steve, en andere kinderen – en volwassenen? – met hetzelfde gedragspatroon, van een andere planeet komen waar de zwaartekracht minder sterk is dan hier. Wanneer ze plots met de 'normale', aardse omstandigheden geconfronteerd worden, loopt het mis: ze botsen overal tegenaan, struikelen en lopen kneuzingen op. Kortom: het beeld van de kunstenaar die zijn materiaal niet kent.

4 *Help kinderen patronen in zichzelf en anderen te herkennen.* In een kringgesprek merkt Lisa op dat je Jarne (die beweert dat hij een kilometer ver kan schieten met zijn waterpistool) niet altijd moet geloven, "... want hij fopt ons dikwijls". In de realiteit van sociale ervaringen kunnen we niet anders dan patronen herkennen: elk van ons functioneert vanuit een bepaalde identiteit of persoonlijkheid. Dat kunnen zien van patronen vormt in de ontwikkeling van sociale

competentie een belangrijk overslagpunt. Het helpt je vooruit wanneer je weet dat iemand, al of niet vanuit een bepaalde achtergrond of door ingrijpende ervaringen, bepaalde overtuigingen heeft, zich moeilijk kan aanpassen of juist floreert in nieuwe situaties, van dieren houdt of eerder belangstelling heeft voor hemellichamen, tegen een kwinkslag kan of een grapje juist niet weet te smaken, graag helpt of liever met rust gelaten wil worden, een kei is in wiskunde, maar voor taal geen aanspreekpunt is, een engelengeduld heeft of bij het minste op zijn paard zit ... Mensenkennis maakt deel uit van sociale competentie. Vooral wanneer je in dat onderkennen van patronen ook naar jezelf kijkt: dan hebben we het over zelfkennis! Een van de hulpmiddelen om patronen in het sociale functioneren te onderkennen, is – weer van Nand Cuvelier – de Axenroos: wie stelt zich op als degene die overal commentaar bij heeft (de havik), wie heeft de neiging volgzzaam mee te doen zonder zich vragen te stellen (de kameel), wie denkt alleen aan het eigen comfort (de poes) en wie is altijd in de weer om het anderen naar de zin te maken (de bever)? Met dergelijke eenvoudige kapstokken help je kinderen wijs te geraken uit het kluwen van interacties.

5 *Maak kinderen bewust van wat waardevol is.* Een ervaringsgerichte waardeopvoeding bestaat erin de 'ervaring van verbondenheid' die op sommige momenten impliciet aanwezig is, naar boven te halen. We denken dan aan momenten als: iemand die het spontaan voor een ander opneemt, het gevoel 'gezellig bij elkaar' te zijn in de kring of tijdens het voorlezen van een verhaal, de ervaring dat je niet alleen staat met je verontwaardiging over iets wat in de wereld gebeurt, de ervaring dat je een ander met een kleinigheid blij kunt maken ... We helpen kinderen dan zich bewust te worden van het 'bevredigende', het 'waardevolle', het 'verheffende' van die positieve interacties. We helpen ze de onderliggende waarde ervan te ontdekken. Aan waardeopvoeding doen

is: de beleving die bij constructieve sociale omgang hoort onder de aandacht brengen. Het is: (laten) verwoorden wat zo bijzonder is aan de momenten waarop je geniet van de aandacht die je krijgt en de aandacht die je geeft, van wat je door overleg en samenwerking kunt realiseren, van het zien dat iemand gedijt dankzij jouw tussenkomst. Op die manier wordt het kompas gaandeweg ingesteld en wordt de garantie ingebouwd dat de sociale competenties constructief en niet ten koste van anderen worden ingezet.

Slot

Sociale competentie of 'de kunst van het omgaan' is een gebied dat in onderwijs en opvoeding meer aandacht verdient. Deze competentie maakt in oneindig veel situaties het verschil tussen gelukkig kunnen zijn of niet, zowel bij kinderen als bij volwassenen, zowel in de persoonlijke als in de professionele levenssfeer.

Sociale competentie bevorderen, is iets wat onze eigen sociale competentie als opvoeder en leerkracht op de proef stelt: ons eigen vermogen tot rolneming vormt immers de basis om in dagdagelijkse situaties het gedrag van kinderen beter te begrijpen en om te beoordelen in welke mate ze de kunst van het met anderen omgaan beheersen. Een ervaringsgerichte aanpak is juist gebaseerd op dat vermogen om het perspectief van de ander in te nemen, zich in anderen te verplaatsen. Een dergelijke manier van kijken levert onschatbare informatie op, informatie die je helpt bepalen wat die ander voor zijn ontplooiing nodig heeft. Zo'n ervaringsgerichte manier van kijken leidt tot tussenkomsten die kinderen dichter bij zichzelf brengen, die ze helpt in te dalen en ingedaald te blijven, met welbevinden als richtsnoer. Tussenkomsten die de leeromgeving krachtiger maken, die uitdagen, rijke ervaringen bieden, stimuleren tot actie, communicatie en denken, met betrokkenheid als richtsnoer.

Daarmee is de cirkel rond: werk maken van de ontwikkeling van sociale competentie is het fundament leggen voor de volgende generatie van opvoeders en leerkrachten!

Sommige jonge kinderen hebben, wanneer ze de (kleuter)school binnenstappen, nog alles te leren over het omgaan met de materie 'mens'. Op dat moment lijken ze zich emotioneel nog prima te voelen, alleen leiden we uit hun gedrag af dat ze tot dan toe schijnbaar in een wereld hebben geleefd waarin anderen (meestal volwassenen) erg meegaand zijn geweest. Ze stonden er (vaak als enig kind) in het middelpunt van de belangstelling. Nu ze in een groep belanden, met leeftijdsgenoten die elk hun persoonsje laten gelden, komen ze in de problemen.

Ferre Laevers

hoofddocent aan het Departement

Pedagogische Wetenschappen van de K.U. Leuven